

Anna Stasienko
Uniwersytet Rzeszowski

DEADIEKTYW W POZYCJI PRZYRZECZOWNIKOWEJ WE WSPÓŁCZESNYM JĘZYKU ROSYJSKIM I POLSKIM

Członem zdania zajmującym pozycję przyrzeczownikową jest przydawka (atrybut). Oprócz rzeczownika nadrzędnikiem w takim związku może być zaimek rzeczownikowy, liczebnik rzeczownikowy, urzeczownikowiony przymiotnik lub imiesłów odmienny, tj. każdy wyraz oznaczający przedmiot¹. Przydawka określa podstawę poprzez przypisanie jej cechy, właściwości (często wyróżniającej). Ten rodzaj atrybutu określa się mianem przydawki właściwościowej. Ponadto wyróżnia się jeszcze przydawki przejęte od innych części mowy (głównie od czasowników)². Są to przydawki: dopełnieniowe, podmiotowe i okolicznościowe. Dopełnieniowe i podmiotowe łączą się z nadrzędnikiem na zasadzie składni rządu, a okolicznościowe — składni przynależności. Oddzielną grupę stanowią przydawki orzekające, które łączą w sobie funkcję atrybutu i orzeczenia, gdyż nie tylko oznaczają jakość członu określanego, ale również orzekają o jej istnieniu.

Biorąc pod uwagę kryterium formalne, tj. części mowy i formy fleksyjne, którymi wyrażone są przydawki, wyróżnia się zasadniczo dwie grupy: przydawki przymiotne (ros. согласованные определения) i rzeczowne

¹ *Encyklopedia języka polskiego*. Red. S. Urbańczyk. Wrocław 1994, s. 271; *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Red. K. Polański. Wrocław 1993, s. 431; *Encyklopedia wiedzy o języku polskim*. Red. S. Urbańczyk. Wrocław 1978, s. 265; Z. Klemensiewicz: *Zarys składni polskiej*. Warszawa 1969, s. 56; V. Koseska–Toszewa: *Gramatyka konfrontatywna rosyjsko-polska. Składnia*. Warszawa 1993, s. 55–57; J. Lukszyn: *Gramatyka opisowa współczesnego języka rosyjskiego. Składnia*. Warszawa 1987, s. 42–43; A. Nagórko: *Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem)*. Warszawa 1998, s. 269; S. Szober: *Gramatyka języka polskiego*. Warszawa 1963, s. 312; П. А. Лекант: *Синтаксис простого предложения в современном русском языке*. Москва 2004, s. 182; Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова: *Словарь-справочник лингвистических терминов*. Москва 2001, s. 277; Д. Э. Розенталь, И. Б. Голуб, М. А. Теленкова: *Современный русский язык*. Москва 2002, s. 313–314.

² Z. Klemensiewicz: *Zarys...*, s. 56–65; *Encyklopedia językoznawstwa...*, s. 432.

(ros. несогласованные определения)³. Przydawki rzeczowne łączą się z członem określającym na zasadzie składni zgody⁴ (*człowiek instytucja, miasto Kraków, król Kazimierz; город-крепость, художник-пейзажист, спортсмены-москвичи*), wyjątkowo przynależności (*выробы з бурсштыну; человек из толпы*) oraz rządu (*miłość matki, pisanie listów, historia sztuki, улицы города, успехи науки, история страны*). Te ostatnie przyjmują najczęściej formę dopełniacza i charakteryzują nadrzędnik ze względu na właściwość (*liść akacji; зелень трав*), przynależność (*oczy Alicji; лицо человека*), oraz, jeśli podstawa określa miarę, ilość — wskazują na liczony przedmiot (*kosz jabłek; ведро воды*)⁵. Przydawki w składni rządu mogą przybierać też formy pozostałych przypadków zależnych z przyimkami lub bez, a ich semantykę stanowi stosunek zachodzący między rzeczownikiem określającym a określającym wyrażony formą przypadku⁶.

Chcąc coś dodatkowo orzec o argumencie wchodzącym w skład struktury predykatowo–argumentowej, nadawca dołącza do niego określone wyrażenie predykatywne⁷. Na przykład w zdaniu *Piotr przeczytał interesującą książkę; Петр прочитал интересную книгу* o jednym z argumentów predykatu *przeczytać / прочитать* orzeka się dodatkową cechą *interesująca / интересная*. W rezultacie w zdaniu formalnie pojedynczym zespalają się dwie struktury predykatowo–argumentowe: *Piotr przeczytał książkę / Петр прочитал книгу* i *Książka była interesująca / Книга была интересная*.

³ A. Nagórko: *Zarys gramatyki...*, s. 270–273; S. Jodłowski: *Podstawy polskiej składni*. Warszawa 1976, s. 85–88; *Encyklopedia językoznawstwa...*, s. 432; Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова: *Словарь-справочник...*, s. 277–278; Д. Э. Розенталь, И. Б. Голуб, М. А. Теленкова: *Современный...*, s. 314. Dodatkowo przydawki w obu językach mogą być wyrażone przysłówkiem, bezokolicznikiem, konstrukcjami zleksykalizowanymi, skurpieniami wyrazowymi jak również mogą być wprowadzane wskaźnikami zespolenia oraz wyrazami i wyrażeniami pełniącymi ich funkcję. Zob. m. in.: S. Jodłowski: *Podstawy...*, s. 88–90; Н. С. Валгина, Д. Э. Розенталь, М. И. Фомина, В. В. Цапукевич: *Современный русский язык*. Москва 1966, s. 329–333.

⁴ W języku rosyjskim ten typ przydawki nazywa się приложение. Zob. m. in.: J. Lukszyn: *Gramatyka opisowa...*, s. 43–44; П. А. Лекант: *Синтаксис простого...*, s. 185–187; Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова: *Словарь-справочник...*, s. 381–384; Д. Э. Розенталь, И. Б. Голуб, М. А. Теленкова: *Современный...*, s. 315–316; Н. С. Валгина, Д. Э. Розенталь, М. И. Фомина, В. В. Цапукевич: *Современный...*, s. 333–335.

⁵ M. Bobran: *Очерк синтаксиса простого предложения русского и польского языков*. Rzeszów 1974, s. 95–97; *Encyklopedia wiedzy...*, s. 265; *Encyklopedia języka...*, s. 271; A. Nagórko: *Zarys gramatyki...*, s. 271–272.

⁶ M. Bobran: *Очерк...*, s. 102–104, 122–123; A. Nagórko: *Zarys gramatyki...*, s. 273; П. А. Лекант: *Синтаксис простого...*, s. 183–185; Н. С. Валгина, Д. Э. Розенталь, М. И. Фомина, В. В. Цапукевич: *Современный...*, s. 330–331; Д. Э. Розенталь, И. Б. Голуб, М. А. Теленкова: *Современный...*, s. 315.

⁷ H. Wróbel: *Gramatyka języka polskiego*. Kraków 2001, s. 308.

Również formalnie pojedyncze zdania z deadiektywem⁸ w funkcji przydawki w rzeczywistości są konstrukcjami polipredykatywnymi, gdyż nomina essendi stanowią dodatkowe jednostki predykatywne. Konstrukcje tego typu transformują się w zdania złożone przydawkowe:

Мне кажется, что и вы поражены результатами вашей *проницательности*, — заметила она → вы поражены результатами того, что вы проницательны; Zduje się, że i pan jest zaskoczony rezultatami pańskiej *преникливости* — zauważyła → pan jest zaskoczony rezultatami tego, że jest pan przenikliwy (Грин).

Rosyjskie i polskie abstrakcyjne nazwy cech, jakości, właściwości nieczęsto występują w funkcji przydawki. Przyimienną pozycję zajmują one zaledwie w 13% zebranego materiału faktograficznego⁹.

1. Deadiektwy w funkcji atrybutywnej najczęściej występują przy rzeczownikach niepo pochodnych (pierwotnych). Odnoszą się one głównie do konkretnych nazw nieosobowych (130 zdań, co stanowi 50% konstrukcji z deadiektywem w funkcji atrybutywnej) i rzeczowników abstrakcyjnych (21 zdań — 8%), np.:

Получить энергию в степи и во всем мире из любой *точки* освещенной *бесконечности*; Otrzymanie w stepie i na całym świecie energii z dowolnego *punktu nieskończoności* (Платонов).

Я вижу лица, напоминающие *дни опасности* и веселья, случайностей, походов, дел и *радостей*; Widzę osoby, które przypominają mi *dni niebezpieczeństw* i wesela, zdarzeń, przygód, obaw i *radości* (Грин).

Постепенно навстречу лету всходила трава и наряжалась в свои *цветы молодости*; Stopniowo na powitanie lata wschodziły zioła i stroiły się w *barwy młodości* (Платонов).

⁸ Deadiektwy (nomina essendi) to podklasa abstrakcyjnych rzeczowników odprzymiotnikowych, których prymarna semantyka to znaczenie abstrakcyjnej cechy, jakości, właściwości. Zob. m. in.: Г. А. Золотова: *Коммуникативные аспекты русского синтаксиса*. Москва 2003, s. 223–227; З. Чапига: *Деадъектив в структуре полипредикативного предложения в польском и русском языках*. В кн.: *Русистика и современность. Языкознание*. Ред. М. Бобран. Рzeszów 1999, s. 203–214; L. Jochym: *Rzeczowniki z sufiksem -ость и польские rzeczowniki z -ość*. „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie” 1964, z. 19, *Filologia Rosyjska*, s. 125–141; *Русская грамматика*. Ред. Н. Ю. Шведова. Т. 1. *Словообразование и морфология*. АН СССР. Москва 1980, s. 177–183.

⁹ Niniejszy opis jest kontynuacją badań nad funkcjonowaniem rosyjskich i polskich deadiektywów. Zob. m. in. prace autora: *O subiekcie w zdaniach z deadiektywem w pozycji głównego argumentu w języku polskim i rosyjskim*. W: *Świat Słowian w języku i kulturze VI*. Ред. E. Komorowska, Ż. Kozicka-Borysowska. Szczecin 2005, s. 254–259; *Деадъектив в функции подлежащего в русском и польском языках (на материале художественных текстов)*. W: *Русистика и современность. Языкознание 4*. Ред. Z. Czapiга. Rzeszów 2005, s. 205–212; *Z badań nad zdaniami z mianownikową formą deadiektwu w języku rosyjskim i polskim*. W: *Literatury i języki wschodniosłowiańskie z perspektywy początku XXI wieku*. Ред. A. Ksenicz, B. Tichoniuk, Zielona Góra 2007, s. 325–332. Materiał faktograficzny pochodzi z XX-wiecznej literatury rosyjskiej i jej przekładów na język polski.

[...] слишком серьезные последствия это может иметь, чтобы оставлять хотя бы малейшую *тень недоговоренности, неясности* в своей позиции; [...] zbyt poważne następstwa może mieć ta rozmowa, by zostawić choć *cień niepowodzenia* czy *wątpliwości* co do swojego stanowiska (Рыбаков).

Мне кажется, что и вы поражены результатами вашей *проницательности*, — заметила она; Zdaje się, że i pan jest zaskoczony rezultatami pańskiej *przenikliwości* — zauważyła (Грин).

Pozycja przy rzeczownikach konkretnych jest nietypowa dla deadiektywów, stąd w przytoczonych kontekstach rzeczowniki te użyte są przeważnie nie w swym prymarnym znaczeniu, lecz w znaczeniu przenośnym. Konstrukcje z tego typu nadrzędnikiem nabierają znamion metaforyczności: *точка бесконечности* — *punkt nieskończoności*; *тень недоговоренности, неясности* — *cień niepowodzenia, wątpliwości* itp.

Deadiektywy — nazwy cech, jakości, właściwości pełniące w zdaniu funkcję atrybutywną nie zatracają swej semantyki. Jednak znaczenie przydawki mieści się nie w samym rzeczowniku określającym, ale w stosunku zachodzącym między nim a rzeczownikiem określanym¹⁰. W przytoczonych zdaniach stosunek ten wyrażony jest formą dopełniacza: *точки бесконечности* → *точки, которая была бесконечна, дни опасности и радостей* → *дни, которые были опасны(е) и радостны(е)*; *пункту nieskończoności* → *пункту, który był nieskończony, дни niebezpieczeństw i radości* → *дни, które były niebezpieczne i radosne*.

2. Dość często (32%) abstrakcyjne nazwy cech określają dewerbatywy, tj. derywaty odczasownikowe nazywające uprzedmiotowione czynności, procesy, stany¹¹:

[...] даже изо рта старика, благодаря его уставшему дыханию, выходила *скука старости* и сомнения; [...] z ust starego, wraz z jego znużonym oddechem wydobywała się *udręka starości* i zwątpienia (Платонов).

Испуг, но не настоящий, а *испуг радости*, смешанный с нежеланием освободиться и, должно быть, с глупой улыбкой, помешал мне воскликнуть; Przestrach, ale nie ten prawdziwy — *przestrach radości*, któremu towarzyszyła niechęć wyswobodzenia się i, zapewne, niemądry uśmiech, nie pozwolił mi wydobyć głosu (Грин).

Ивашкин сразу посерьезнел, снова проникся *сознанием исключительности* своей профессии; Iwaszkin od razu spowaźniał, znów przeniknęło go *rozcucie wyjątkowości* posiadanego zawodu (Рыбаков).

[...] и я зная, что получу такой ответ, помог недоразумению точным *описанием* костюма и всей *наружности* неизвестной девушки; [...] ja zaś spodziewając się takiej odpowiedzi, starałem się naprowadzić go na właściwy ślad podając dokładny *opis* ubrania i całej *powierzchności* nieznaomej dziewczyny (Грин).

¹⁰ S. Szober: *Gramatyka...*, s. 313; П. Лекант: *Синтаксис простого...*, s. 183.

¹¹ Z. Czapięga: *Polipredykatywność zdania pojedynczego w języku polskim i rosyjskim*, Rzeszów 2003, s. 25.

Во вторую минуту внезапно проходит холодная волна под ложечкой, а вслед за этим начинается необыкновенное пояснение мыслей и *взрыв работоспособности*; W następnej chwili przez mózg przepływa niespodziewanie chłodna fala, po czym nadchodzi niebywała jasność umysłu i *wybuch aktywności* (Булгаков).

Zarówno deadiektwy, jak i dewerbatywy w strukturze głębokiej zdania stanowią dodatkowe struktury predykatowo-argumentowe. Tak więc, formalnie pojedyncze zdania z deadiektwami odnoszącymi się do dewerbatywów zawierają co najmniej trzy jednostki predykatywne:

[...] *испуг радости*, [...] помешал мне воскликнуть → я испугался того, что я был радостен и это помешало мне в том, чтобы воскликнуть; [...] *przestрах radości*, [...] nie pozwolił mi wydobyć głosu → przestraszyłem się tym, że byłem radosny i to nie pozwoliło mi na to, żeby wydobyć głos (Грин).

Ивашкин сразу посерьезнел, снова проникся *сознанием исключительности* своей профессии → Ивашкин проникся тем, что он сознавал, что его профессия исключительна; Iwaszkin od razu spowaźniał, znów przeniknęło go *poczucie wyjątkowości* posiadanego zawodu → Iwaszkin poczuł, że jego zawód jest wyjątkowy i to go przeniknęło (Рыбаков).

3. Na uwagę zasługują również dość często występujące (10%) struktury *чувство + dopełniacz deadiektwy*:

Я повернулся с неприятным *чувством зависимости*, какое испытывает всякий, если хозяева делаются бесцеремонными; Odwróciłem się z nieprzyjemnym *uczuciem zależności*, jakiego doznaje każdy, kiedy gospodarze stają się bezceremonialni (Грин).

Неиспытанное *чувство* полного удовольствия, крепости и *необходимости* своей жизни охватило Пухова; Puchowa ogarnęło nieznanne mu dotąd *uczucie* absolutnego zadowolenia, jakiejś siły i *niezbędności* własnego życia (Платонов).

Краткое человеческое *чувство радости* о живом, выросшем сыне прошло или его вовсе не было, а было одно изумление редкой встречей; Krótkotrwałe *uczucie* ludzkiej *radości* na widok żywego, dorosłego syna minęło już, a może nie istniało w ogóle, może było to tylko zdumienie wywołane niezwykłym spotkaniem (Платонов).

Плакали дети, увеличивая *чувство* тревоги и беспомощной *жалости*; Płacz dzieci potęgował *uczucie* niepokoju i bezsilnej *litości* (Платонов).

Последние сомнения оставили меня, и *чувство гордости*, неизменно являющееся каждый раз, когда я верно ставил диагноз, пришло ко мне; Pozbyteм się ostatnich wątpliwości — przyszło *poczucie dumy*, które pojawiało się niezmiennie za każdym razem, gdy stawiałem słuszną diagnozę (Булгаков).

W polskim przekładzie konstrukcjom tym odpowiadają *uczucie*, *poczucie* + deadiektyw w dopełniaczu: *uczucie niezbędności*, *uczucie radości*, *poczucie dumy*.

W związkach składniowych opartych na składni rządu nadrzędny rzeczownik wymaga odpowiedniej formy przypadkowej od rzeczownika

podrzednego¹². W zdecydowanej większości wypadków jest to dopełniacz — przypadek syntaktycznie predestynowany do pełnienia funkcji przydawki¹³. Przydawki rzeczowne mogą przybierać też formy pozostałych przypadków zależnych z przyimkami lub bez.

Deadiektyw w funkcji atrybutywnej zazwyczaj przyjmują formę dopełniacza (91%), np.:

Я вижу лица, напоминающие дни *опасности* и веселья, случайностей, походов, тревог, дел и *радостей*; Widzę osoby, które przypominają mi dni *niebezpieczeństw* i wesela, zdarzeń, przygód, obaw i *radości* (Грин).

Плакали дети, увеличивая чувство тревоги и беспомощной *жалости*; Płacz dzieci potęgował uczucie niepokoju i bezsilnej *litości* (Платонов).

Rzadziej deadiektyw w funkcji atrybutywnej występują w innych formach:

— *o N_i*

Как выяснилось, это были домовладельцы, таможенные чины, торговцы, один офицер; я не ожидал ни гимнов искусству, ни сладких или восторженных замечаний *о глубине* тщательно охраняемых впечатлений; Jak się wyjaśniło, byli to właściciele domów, urzędnicy celni, handlowcy i jeden oficer. Nie oczekiwałem ani hymnów na cześć sztuki, ani ekliwch lub entuzjastycznych uwag *o głębi* starannie strzeżonych doznań (Грин).

Далее попалося заявление жителей хутора Девьи Дубравы *о необходимости* присылки им аэроплана для подгонки туч в сухое летнее время; Następnie natrafił na podanie mieszkańców chutoru Dewi Dubrawy, domagających się aeroplanu, który naganiałby chmury podczas bezdeszczowego lata (Платонов).

Formy *o N_i* oznaczają przedmiot, temat, treść, cel lub skutek czynności określonej w wyrazie nadrzędnym. W przytoczonych zdaniach wyrazami nadrzędnymi są rzeczowniki odczasownikowe *замечание, заявление*, będące uprzedmiotowionymi nazwami oznaczającymi czynność mówienia, myślenia, a deadiektyw nazywają przedmiot tej czynności.

W ostatnim zdaniu w polskim przekładzie deadiektyw został pominięty.

— *κ N_d / z N_p; w N_a*

Лучистые веера, скачущие овалы и кидающиеся из угла в угол огневые черты были, как полет в стены стремительной золотой стаи, видимой лишь в момент прикосновения *к плоскости*; Promieniste wachlarze, skaczące owale i ciskające się z kąta w kąt ogniste krechy wyglądały jak złote stado w bystrym locie, widziane jedynie w chwili zetknięcia się *z płaszczyzną* ściany (Грин).

¹² H. Wróbel: *Gramatyka...*, s. 258–259.

¹³ *Encyklopedia językoznawstwa...*, s. 171.

Полный тревожного внимания *к тоскливости* дня, он прожил его раздражительно и печально: его как бы позвал кто-то, но он забыл кто и куда; Pełen niepokoju, zasluchany *w melancholię* tego dnia, przeżył go w rozdrażnieniu i smutku. Jak gdyby ktoś go przyzywał, a on zapomniał, kto i dokąd (Грин).

W pierwszej parze zdań wyrażenia $\kappa N_d / z N_i$ dają charakterystykę lokatywną zjawiska, natomiast w kolejnej parze pojawiająca się w rozwiniętym określeniu predykatywnym konstrukcja κN_d charakteryzuje abstrakcyjny stan ze względu na odniesienie do wydarzeń dnia. Polski odpowiednik *w melancholię* pełni rolę kolejnego argumentu w strukturze rozwiniętego określenia predykatywnego.

— *в* N_i / w N_a

За время сомнения *в правильности* жизни он редко ел спокойно, всегда чувствуя свою томящую душу; W czasach wątpienia *w słuszość* życia rzadko kiedy jadł spokojnie, bo zawsze czuł swą udręczoną duszę (Платонов).

И надо отвечать так, чтобы не вызвать сомнений *в своей искренности*, но и так, чтобы его не взяли в органы; I trzeba odpowiedzieć tak, żeby nie zwątpili *w jego szczerość*, ale jednocześnie żeby go nie wzięli do pracy w organach (Рыбаков).

W przytoczonych zdaniach rosyjskim nadrzędnikiem jest rzeczownik *сомнение*, który przejął składnię po podstawie słowotwórczej — czasowniku *сомневать*. Podobnie jest w polskim wariancie — derywat *wątpienie* i czasownik (*z*)*wątpić* rządzą biernikiem z przyimkiem *w*. W ostatnim zdaniu polski deadiektyw *szczerość* zajmuje pozycję przyczasownikową i pełni funkcję kolejnego argumentu.

— *в/в* N_a

Вощев встал и, еще не имея полной веры *в общую необходимость* мира, пошел есть, стесняясь и тоскуя; Woszczew wstał i choć nie miał jeszcze zupełnej wiary *w niezbedność* świata, poszedł jeść, skrepowany i zasmucony (Платонов).

— *за* N_a

Конечно, я попросил у нее извинения *за бессмысленную грубость*; Ma się rozumieć, natychmiast ją przeprosiłem (Булгаков).

W polskim przekładzie deadiektyw został opuszczony, stąd struktura semantyczna wypowiedzenia jest wyraźnie zubożona.

— *с* N_i / w N_i

Раз она оглянулась, и лесная громада *с ее нестротой*, переходящей от дымных столбов света в листве к темным расселинам дремучего сумрака, глубоко

poraziła dziewczkę; Rozejrzała się i leśny masyw w całej *skali barw* — od mglistych słupów światła wśród listowia do ciemnych rozpadlin gęstego mroku — głęboko wstrząsnął dziewczynką (Грин).

— *без/без* N_g

Кроме того, смуглые, чистые руки, *без шершавости* и мозолей, и упрямое, дергающееся во сне, худое лицо с черной, заботливо расчесанной бородой являли без других доказательств, прямым внушением черт, что этот человек не из низшей команды судна; Poza tym — *śniade, czyste ręce, bez spierzchnięć* i odcisków, uparta, drgająca we śnie szczupła twarz z czarną, troskliwie wypielegnowaną bródką, sugerowały same, bez innych dowodów, że człowiek ten nie należy do niższej rangą obsługi statku (Грин).

Forma $c N_i$ oznacza obecność, natomiast *без/без* N_g nieobecność cechy nazwanej w deadiektywie.

— *против* N_g / *na* N_a

Он всегда наливался тяжелым гневом *против глупости* человека; Zawsze ogarniał go ciężki gniew *na* ludzką *głupotę* (Платонов).

— *от* N_g / *przed* N_i

[...] его основное чувство жизни стремилось к чему-либо надлежащему на свете, и тайная надежда мысли обещала ему далекое спасение *от безвестности* всеобщего существования; Jego podstawowe życiowe uczucie dążyło ku jakiejś należyłości i tajemna myślowa nadzieja obiecywała mu jakiś odległy ratunek *przed niewiadomością* powszechnego istnienia (Платонов).

W przytoczonych zdaniach nadrzędnikami często są rzeczowniki pochodne od czasowników, które w większości wypadków przejmują konotację swoich podstaw słowotwórczych, np.: *верить / вера в необходимость мира, извиняться / извинение за грубость, спасти / спасение от безвестности; верить / wiara w niezbedność świata, спасти / спасение от безвестности; верить / wiara w niezbedność świata, спасти / спасение от безвестности; верить / wiara w niezbedność świata, спасти / спасение от безвестности*.

Zdania z deadiektywem pełniącym funkcję atrybutywną w porównywalnych językach w większości przypadków (61%) są zbieżne. Różnice dotyczą przypadków, kiedy:

— w polskim tłumaczeniu deadiektyw jest pominięty (32 zdania):

В смысле *бездарности* — это было нечто совершенно особенное, потрясающее!; Była to zupełnie niesłychana, wstrząsająca grafomania (Булгаков).

Действительно, Экус, организм которого был разрушен длительными видениями *тонкостей* гениального механизма, скончался очень скоро после того, как разбогател, и я, сказав о том автомату, услышал такое замечание [...]; Istotnie,

Ekus, którego organizm zniszczyło długotrwałe nerwowe napięcie podczas budowy cudownego mechanizmu, umarł wkrótce po zdobyciu majątku, a gdy powiedziałem o tym automatowi, usłyszałem taką uwagę [...] (Грин).

Прушевскому казалось, что все чувства его, все влечения и давняя тоска встретились в рассудке и сознали самих себя до самого источника происхождения, до смертельного уничтожения *наивности* всякой надежды; Pruszewski miał wrażenie, że w jego mózgu zbiegły się wszystkie dawne uczucia, upodobania i smutki — aby rozpoznać siebie same, aż do najgłębszego sedna i zamordowania każdej najsłabszej nadziei (Платонов).

В нем бушевал бес *деятельности*; Zupełnie jakby diabeł w niego wstąpił (Рыбаков).

Конечно, я попросил у нее извинения за бессмысленную *грубость*; Ma się rozumieć, natychmiast ją przeprosiłem (Булгаков).

W zasadzie każdy z wyróżnionych rosyjskich deadiektywów ma w języku polskim dokładny odpowiednik, zatem pominięcie fragmentu bądź swobodne jego przetłumaczenie jest wynikiem autorskiego wyboru tłumacza. Niewątpliwie prowadzi to do uszczuplenia struktury semantyczno-logicznej wypowiedzenia (por. np. w ostatnim przykładzie w polskim tekście brak informacji, za co X przeprosił kobietę).

— polski deadiektyw nie zajmuje pozycji przyrzeczownikowej, stąd pełni inną funkcję syntaktyczną (25 konstrukcji):

[...] но она не могла выговорить слов своей *радости* и теперь стояла и просила научить ее этим словам [...]; Nie mogła wyrazić słowami swej *radości*, więc tylko stała, prosząc, by inżynier nauczył ją słów [...] (Платонов).

От сознания *малочисленности* своей артели Чиклин спешно ломал вековой грунт, обращая всю жизнь своего тела в удары по мертвым местам; Świadomy *szczyplowości* swej brygady, Czyklin spiesznie rozbijał wiekową glebę, wkładając całą swą cielesną siłę w zadawane martwiźnie ciosy (Платонов).

[...] пока задумавшийся Вошев не согнулся над ним и не пошевелил его из чувства *любопытства* перед всяким ущербом жизни; Wreszcie wiedziony *ciekawością* wobec każdego naruszenia życia Woszczew pochylił się nad nim i poszturczał go (Платонов).

— Я должен вам сказать, — заявил я, впадая в прежнее свое легкомыслие *искренности*, — что я очень рад был узнать о вашей женитьбе; — Muszę się panu przyznać, — oświadczyłem wпадając w moją dawną lekkomyślną *szczerłość* — że bardzo się ucieszyłem dowiedziawszy się o pana ślubie z Molly (Грин).

Jak widać, polski deadiektyw zajmuje pozycję przy czasowniku, przymiotniku, imiesłowie przymiotnikowym i przysłówkowym i pełni funkcję kolejnego argumentu.

W poniższych konstrukcjach polskie nomina essendi bezpośrednio odnoszą się do czasownika i określają okoliczności realizacji głównego predykatu:

[...] a Вошев лежал навзничь и глядел с терпением *любопытства*; [...] a Woszczew spoczywał na wznak i spoglądał oczami z *cierpliwą ciekawością* (Платонов).

Однако моя внутренняя тревога была, надо думать, сильна, потому, что сквозь бред *усталости* и выжженного ею волнения я, остановясь резко, как над пропастью, представил, что я заперт и заблудился, а ночь длится; Należy jednak *przyпускzać*, że moja świadomość była tylko *uśpiona*, gdy bowiem w pewnej chwili zatrzymałem się, to pomimo *niehumanicznego zmęczenia*, które stąpiło we mnie wszelkie uczucia, wyraźnie, jak nad przepaścią, *uprzytomniłem* sobie, iż jestem uwięziony, *zabłądziłem* i że noc dobiega kresu (Грин).

Wyróżnione w polskich zdaniach wyrażenia (*spoglądał*) z *ciekawością*, (*uprzytomnił sobie*) *pomimo zmęczenia* oznaczają sposób i przyzwolenie.

W sześciu zdaniach polski deadiektyw przyjmuje formę mianownikową i pełni funkcję głównego argumentu:

Дом стоял в нижнем конце улицы, близ гавани, за доком, — место корабельного хлама и *тишины*, нарушаемой не слишком назойливо, смягченным по расстоянию зыком портового дня; Dom stał w dole ulicy, obok przystani, za dokiem — było tam *cementarzysko okrętów* i *cisza*, przerywana niezbyt dokuczliwym, złagodzoneм przez odległość *gwareм* portowego dnia (Грин).

— Я решил, — начал Бутлер, когда сам несколько освоился с перенесением *тяжести* сцены, целиком обрушенной на него и бесповоротно очертившей тюрьму; — *Postanowiłem* — zaczął Butler, kiedy sam już oswoił się trochę z tym, że *ciężar* tej całej sceny *zwałił* się na niego i nieodwołalnie *zdecydował* o uwięzieniu (Грин).

W ostatnim przykładzie zdania dodatkowo mają zróżnicowaną strukturę — na miejscu deadiektYWu pojawia się przymiotnik pełniący funkcję:

a) atrybutywną:

[...] польский акцент придавал ее категоричным высказываниям *оттенок неестественности*; [...] polski akcent *nadawał* jej *категоричным* wypowiedziom nieco *nienaturalny* odcień (Рыбаков).

[...] и их ноги были покрыты пухом *юности*; [...] a nogi *pokrywał młodzieńczy* пух (Платонов).

Теперь я лучше рассмотрел этого человека, с блестящими черными глазами, рыжеватого — курчавой головой и грустным лицом, на котором появилась редкой *красоты* тонкая и немного большая улыбка; Teraz lepiej *przyjrzałem* się temu mężczyźnie o *блyszczących* oczach, *rudawych* kędziorach i *smutnej* twarzy, którą *rozjaśniał* wyjątkowo *piękny*, *subtelny* i trochę *bolesny* uśmiech (Грин).

b) *predykatywną*, tj. funkcję *orzecznika*, przy czym zdania różnią się także strukturą:

[...] *nieznaczące* слова Федя *употреблял* для придания большего веса *собственной образованности*; Fiedia *chętnie* używał *nieznanych* słów, żeby *podkreślić*, jaki to on *kształcony* (Рыбаков).

c) atrybutywno-predykatywną, tj. przydawki orzekającej¹⁴:

Я был в прелестном углу среди мебели такого вида и такой *хрупкости*, что сесть на нее мог бы только чистоплотный младенец; Znajdowałem się w jakimś cudownym zakątku, wśród mebli tak pięknych i *filigranowych*, że usiąść na nich mogłoby tylko czyściutkie dziecko (Грин).

Я ушел, запомнив последнюю виденную мною улыбку Молли — так, средней *веселости*, хотя не без юмора, — и направился в „Портовый трибун” [...]; Wyszedłem, unosząc w pamięci ostatni uśmiech Molly, nie bardzo *wesoły*, chociaż nie pozbawiony humoru, i skierowałem swe kroki do „Portowej Trybuny” [...] (Грин).

Wyróżnione postpozycyjne przymiotniki wyodrębniają się intonacyjnie, a w ostatnim zdaniu również interpunkcyjnie i stanowią dodatkowe objaśnienie członu nominalnego (określanego), przy czym nie wyznaczają one jego zakresu, lecz rozwijają treść, której zakres jest już wyznaczony lub wiadomy¹⁵.

— na miejscu rosyjskiego deadiektynu może się też pojawić związek wyrazowy pełniący identyczną funkcję składniową:

Канцелярия является главной силой, преобразующей мир порочных стихий в мир закона и *благородства*; Kancelaria stanowi główną siłę przekształcającą świat występnych żywiołów w świat prawa i *szlachetnych dążeń* (Платонов).

Только о Мери Бергман ни с кем не говорил, скрывая в ней источник *человечности* и *общительности*; Jedynie o Mary z nikim nie rozmawiał, nie zdradzał się, że ona jest źródłem jego *ludzkich uczuć* i *możliwości obcowania z ludźmi* (Платонов).

Polskie konstrukcje analityczne realizują w zasadzie taką samą semantykę co rosyjskie deadiektyny: *szlachetne dążenia* = *szlachetność*; *ludzkie uczucia* = *człowieczeństwo*; *możliwość obcowania z ludźmi* = *towarzystwo*.

— sporadycznie na miejscu deadiektynu pojawia się czasownik pełniący funkcję głównego predykatu zdania składnikowego w zdaniu złożonym:

— Я не виноват. Наблюдение за *исправностью* поручено Попу; — То nie moja wina. Pope miał dbać o to, żeby wszystko *działało* (Грин).

— w pojedynczych przypadkach deadiektynu różnią się jedynie formantem słowotwórczym:

Это состояние *околдованности* длилось минуты три и исчезло так же внезапно, как появилось; Ten stan, jakby jakiegoś *zaczarowania*, trwał ze trzy minuty, po czym minął równie niespodzianie, jak się pojawił (Грин).

¹⁴ Przydawki orzekające wydzielane są od podstaw pauzami (w piśmie przecinkami) i postponowane w stosunku do rzeczownika. Zob. *Encyklopedia językoznawstwa...*, s. 50 (hasło *apozycja*) i 432 (hasło *przydawka*).

¹⁵ Zob. m. in.: Z. Czapięga: *Predykatywność określeń w języku polskim i rosyjskim*. Rzeszów 1994, s. 64 i in.

[...] начальник глядел в воздух сквозь дремоту своей *усталости* и, втайне радуясь, полагал про себя [...]; [...] kierownik patrzył w powietrze poprzez senność swego *zmęczenia* i ciesząc się w duchu, myślał na własny użytek [...] (Платонов).

Все записано правильно, но, как прошлый раз, что-то вызвало в Саше смутное ощущение *опасности*; Wszystko zostało zaprotokołowane zgodnie z tym, co mówi Sasza, ale mimo to, tak samo jak poprzednim razem, protokół wzbudził w nim niejasne poczucie *zagrożenia* (Рыбаков).

[...] показал Саше пример *человечности*, бесстрашия и доверия; [...] dał mu dowód *człowieczeństwa*, odwagi i zaufania (Рыбаков).

Rosyjskim deadiektynom na *-ость* w języku polskim odpowiadają de-rywaty z sufiksami *-anie*, *-enie* i *-stwo*.

Różnice w przekładzie rosyjskich abstrakcyjnych nazw cech w pozycji przyrzeczownikowej odnoszą się przede wszystkim do pełnionych funkcji syntaktycznych, użycia innych części mowy oraz odpowiedników słownikowych. Najczęściej jednak w polskim tłumaczeniu deadiektyw bywa pomijany, co niekorzystnie odbija się na adekwatności przekładu.

Rosyjskie i polskie deadiektawy zajmujące pozycję przyimienną w strukturze zdania pojedynczego pełnią funkcję przydawki rzeczownej, z reguły dopełniaczowej (91%). Są one członami charakteryzującymi rzeczowniki określonych grup semantycznych. Ilościowe zróżnicowanie nadrzędników w omawianych związkach ilustruje poniższa tabela:

Typ nadrzędnika określanego przez deadiektyw		Ilość
1) rzeczowniki niepochoodne	konkretne nieosobowe	130 (50%)
	abstrakcyjne	21 (8%)
2) dewerbatywy		84 (32%)
3) rzeczownik <i>чувство</i>		25 (10%)
Ogółem		260 (100%)

Jak widać, przydawka wyrażona deadiektywem najczęściej odnosi się do konkretnych nazw nieosobowych (50%). Dość często określa też dewerbatywy, co sprawia, że w zdaniu formalnie pojedynczym zawarte są co najmniej trzy jednostki predykatywne. Charakterystyczne dla obu języków jest również połączenie nomina essendi z rzeczownikami *чувство / uczucie (poczucie)*. W pojedynczych przypadkach (21 zdań) deadiektyw pojawia się przy niepochoodnych rzeczownikach abstrakcyjnych.

Deadiektawy stanowiące znominalizowane konstrukcje równoznaczne konstrukcjom zdaniowym z predykatem przymiotnikowym są nie tylko jednostkami kondensującymi treść wypowiedzeń, ale również wprowadzają wiele elementów ożywiających i ubarwiających wypowiedź.

Анна Стасенко

ДЕАДЪЕКТИВ В ПРИИМЕННОЙ ПОЗИЦИИ
В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ И ПОЛЬСКОМ ЯЗЫКАХ

Резюме

В статье рассматриваются русские и польские предложения с деадъективом, занимающим позицию при имени существительном. Деадъективы-определения чаще всего приобретают форму родительного падежа (91%) и подчиняются неизменяемому конкретным и абстрактным существительным, девербативам и существительным *чувство / uczucie (poczucie)*.

Предложения с деадъективом в функции определения являются полипредикативными.

Anna Stasienko

DEADJECTIVES SERVING AS ATTRIBUTES
IN CONTEMPORARY RUSSIAN AND POLISH

Abstract

The present paper deals with the issues concerning Russian and Polish deadjectives serving as attributes. Attention is paid to the case forms of deadjectives-attributes and types of nouns they modify.

Analysed sentences on the semantic level are polipredicative.